

Ահաւասիկ երկու կողման մէջ գրուած գաշնագրութեան հայերէն թարգմանութիւնը: "Դաշնը:

Որ դրուեցաւ, մէկ կողմանէ ներքոյ ստուրագրեալ Եղիսարեթութեան պաշտակութեան երեսփոխաններուն — իբրեւ քաղաքային հասարակութեան եւ դպրոցաց պաշտպանին — մէկալ կողմանէ, մեծարգոյ Սահմարի ողորմած քերջ մայր վանքին առաջնորդութեանը մէջ, յետագայ պայմաններով:

Ա. Եղիսարեթութեան պաշտակութիւնը շնորհակալութեամբ կ'ընդունի մեծարգոյ ողորմած քերջ մայր վանքին առաջնորդութեան, այն անձնանուէր զոհն, որով՝ քաղքին օրհորդաց՝ դպրոցին յաջող կառավարութեանը համար, երեք տասակ մայր կու տայ:

Բ. Եղիսարեթութեան պաշտակութիւնը, երեք տասակ քրոջ օրինաւոր պիտոյցը հոգ կը տանի: Եւ այս վախճանաւ՝ վաղմի վարժարանին շէնքը՝ վանքի տեղ, այսինքն մարապետաց իրեն բնակութեան տեղ կու տայ: — սա հեղու՝ զանկալ պահանջմանց համեմատ կը հանդերձաւորէ, եւ կը պարտաւորէ ինք զինք, որ յառաջ գալի որեւէ, երկու կողմանէ ալ հարկաւոր տեսնուած շէնքի նորոգութիւնները՝ քաղաքային հասարակաց արկղէն կը հոգայ:

Գ. Վսպահովքները զմարապետներն, որ իրենց համար, հարկաւոր եղածներով աղօթարան մը կը հոգանք: — եւ անոր վրայօք ալ կ'ապահովքները գէոյրներն, որ եկեղեցական իշխանութեան ձառնովը՝ մարապետաց հոգւոյ կարօտութիւնները լեցնելու հոգ պիտի տանին:

Դ. Եղիսարեթութեան պաշտակութիւնն իր վրայ կ'առնու չէ թէ միայն վանքին շէնքին մարտիկն եւ ներքին մասերուն նորոգութիւնը, ապրուիթիւնը, սփրսպարներէն՝ հապա նաեւ անոր մէջ եղած դաստաւութեան սննեակներուն հարկաւոր եղած ուսումնական կահ կարասին հոգալը:

Ե. Մարապետաց հասոյթը՝ քաղքին հասարակաց արկղէն պիտի վճարուի, այնպիսի կերպով, որ մարապետաց համար 900 ֆիօրին վճարեն ու 150 ֆիօրին աղանոյ ծախքը՝ կէս տարիէ կէս տարի, կանխիկ պիտի արուի Եղիսարեթութեան պաշտակութեան մեծաւորու հօլոյ ստորագրութեամբ ու վարիչ ժողովրդապետին վաւերացումով: Կնքադրոշմ եղած անգործագրին վրայ:

Զ. Դպրոցները տալքներու համար, տարուէ տարի կը արուի, դպրոցին եւ վանքին հա-

մար 15 ձողաչափ վաւերու կարծր փայտ, եւ անիկայ հնի կը տարուի:

Է. Քաղաքային հասարակութեան խնդրելով՝ Ղուկաս Աւետիքեան ժողովրդապետը, վանքին դպրոցին կից եղած պարտեզը՝ պողանոցով մէկ տեղ, իբրեւ հալ եւ օդ առնելու շրջագայութեան տեղ, գործածութեան համար — եկեղեցական առաջնորդութեան հաւանութեամբ — մարապետաց կու տայ:

Ը. Ողորմած քերջերն ամէն կարելի փութափնութեամբ պիտի աշխատին, որ Եղիսարեթութեան պաշտակութեան թմանքն ու բազմանոցը համեմատ աղաքը դաստիարակեն եւ միօրինակ սօրվեցնեն: — Մար նկատմամբ Եղիսարեթութեան պաշտակութիւնը՝ վերահսկողութեան իրաւունք կը բանեցնեն:

Թ. Եթէ յարաբերութիւններն — որ կողմանէ որ ըլլայ — այնպիսի կերպով մը փոխուին, որ հարկաւոր տեսնուի աս տունը ցրուելու, — ազատ է թէ հիմնարկուն ու թէ միաբանութեան առաջնորդութիւնը՝ եթէ որ պարագաներն այնպէս պահանջեն, այս գաշնագրութիւնը քակելու: Սակայն երկու կողմանէ ալ, պէտք է աս բանս վեց ամիս յառաջ ծանուցանել:

Ժ. Վերջը գրուած պայմաններն, երկու կողմն ալ կ'ընդունին: Որուն վաւերացումներ համար, առաջիկայ դաշնքը կանչուած վկաներուն յատուկ ձեռքով կը ստորագրուի եւ երկու օրինակի մէջ կը հրատարակուի, այնպիսի յայտարարութեամբ, որ այս դաշնքը՝ միայն ան աստե պիտի ունենայ իր զօրութիւնն, երբ որ եկեղեցական վերին վարչութիւնը զանկալ կ'ամրացնեն:

Տուած Եղիսարեթութեան պաշտակութեան 1885 սեպտեմբեր մէկին եղած ընդհանուր ժողովէն:

(Հարաւ-իսկ)

ՅՈՎՀ. ԱՆՆՃԻ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏՐՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԻՐԻՆԵՍՏ

(Հարաւ-իսկ)

Բ.

Անցնելով Գետուրի վարուց բազմագիւմ խնդրոյ վրայէն, կը հանգչինք այժմ իւր երկաթուղիներէն վրայ, որոնք իւր անունն անմահ կ'արձանագրեն Մատենագրութեան պատմու-

թեան մէջ եւ «Քերթող»¹ անուամբ պատկուած է նախնեացմէ: Կենսագիրն Ստեփանոս Օրպէլեան հետեւեալ գրութիւններն կու տայ իրեն:

1. «Պետրոս որ արար բազում թարգմանութիւնս եւ ճառս ի ծնունդն Քրիստոսի եւ ընդդէմ Քաղիքդոնականացն եւ միկնեաց զերթիւնն բանս Հին եւ Նոր Կտակարանացն»² Այս խոսքերով Ստեփանոս այլ եւ այլ գրութեանց հեղինակ կ'ընէ զՊետրոս, որոնք իթէ սուրբ են, կորստեան վրայ մեր ցաւը պէտք ենք յայտնել: Յիշատակուած երկերն այսօր միայն քանի մը ճառ ձեռքերնիս հասած են, որոնցմէ մէկն «Նրանելոյն Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի»³ Գովեստի Ս. Աստուածածինն եւ ի միշտ կոչն Մարիամ ըստ յորջորման նորին եւ ի Ս. Գրոց լուծմուշը նոյնն, հոգեւոր իմաստիւք»⁴: Անտարակոյս զայս կը յարաբերեն Սիւնեացւոյ «Մեկնեաց զերթիւնն բանս Հին եւ Նոր Կտակարանացն», խօսքերն այլ իսկ մնացածներն ըստ մեզ Օրպէլեանի աւելարանութիւնքն կ'երեւան: «Գովեստի ի Ս. Կոյն Մարիամ»⁵ ինքնին բաւական է Մատենագրիս անունն անմատչանելու եւ Ձ. Գարու մի միակ զարմուսքն համարելու: Զափականցութիւն բնոր Հենք լրջար, եթէ լսենք, որ իրմէ վերջը փորձողներն ոչ որ կրցած է հաւատարիլ ճառիս՝ իւր ճաշակովն եւ գեղեցութեամբը: Յետագայից կողմանէ եւս մեծ ընդունելութիւն գտած է ճառս, որուն վկայ են Հարաւորացի Մեծաշառնգներն:

Թէ արդեօք ճառիս Հեղինակն ունեցած է աղբււր աղբւրներ, առ նկատմամբ պէտք ենք խոստովանիլ, թէ կարգացած է Ս. Աթանասի

1 Պետրոսի «Քերթող» անուանակոչութեան առաջին անգամ կը պատահի Մանսկիերսի ժողովոյն պատմութեան մէջ, անից առաւ է Առդիկ եւ ասիկ վարդան եւ յորդեպէ: Եսեթիք է արդեւ բառիս կերման ժամանակ (Ձ. Գար) յաւերեւ թուած — կերակը, իբրեւ, եւ յօշոյնէս — կերտող, իբրեւ, զոր նախնիք սուրբ էին թարգմանել պաւստոսիկոս, բանաստեղծ: Յոյն յօշոյնէս բառով կը հասկնային յորդարել, ստեղծել, գասի, նարարաբան, նարաբան, բանաստեղծ, ժողովագիր: Այնք ընդարձակ սահմանի մէջ կը գտնենք Յոյնիւն Քերթող բառը յետոց քով, որոնք հաւատարապէս թէ ճարասանի, թէ թերականգնի, թէ մասնագիր, թէ պիտանահանի, թէ թերականգնի յատկացուցած են, թէ Պետրոսին որ նշանակութեամբ արտած է, յայտնի է. յամենայն դեպս նշանակալից են Հոս Յովհաննա Ձ. Պատմարանի Գերթողք եւ գիտունք արուեստին եղին զիպք թուականութեան թորգոմանս համարոյն խօսքերն:

2 Օրպէլ. էջ 64:

3 Ըստ Էմիլմանի Թիւ 943 ճառքնարի, զբովանակում 1:01, եւ մեր Մատենագրարի Թիւ 1 ճառքնարի, Հմմտ. Յոյնի Յուրակ էջ 2:

Համանախմ ճառքերն, որոնց հետ մեծ նմանութիւն ունի, մանաւանդ Ս. Գրոց խօսքերն Ս. Կուսի յատկացնելուն մէջ:⁶

1 Ս. Աթանասի Աղեքսանդրիոյ Հայրապետի ճառք, թուլթիւն եւ ընդգիմագրութիւնք: Վէհեա. 1899, էջ 284-291, մանաւանդ 302-311:

2 Հմմտ. «Գրքերէ» (Աթանաս էջ 301 — Պետրոս, առջ 233), առաջարկել (295, 301 — 112), հարգապաշտել (308 — 16), պարտեղ փակեալ եւ կրեալ (308 — 165, 180), երկրի ծարաւուս, անպատ անկոր եւ անլքի (308 — 178, 188), զԱստուած փայլեալուն շնոր (307 — 225), աշտարակ անմարմնեալ, Սափոր ասիկ, Նարդոս (308-9 — 135 141): Նշանակալէս «Խանձարրապատեալ կողմնարակեցեր» (ՎՄ. Խանձարրապատեալ կողմնարակեցեր) 296 — 225, 229 «Գր Աստուած ծնար ... Գր Աստուած կամմարակեցեր ... Ըստ իբրեւ զուրկ խանձարրապատ անմարմն, Հի լիմարաւորիմ բառին մէջ կոչուած էր լիմար. Խոստեղն հետեւեալ. «Մայր Աստուծոյ (= Ս. Աստուածածին, կամ անմարմնոր կոչոյ), որ զԱստուած ծնար, որ զԱստուած կամմարակեցեր, ասկան չէ նշանակուած որպէս համառօտագրութեան իմաստ, թէ Եփրեմայ որ զարմարեցն է, եւ մեծ նշանակութիւն կրեալ աննշալ մեր խնդրոյն համար. բոյց պէտք չենք ժամայ, որ Հի ըստ հաւատարմի չէ կոչմանց տեղն զիջէ Նշանակելու մէջ, եւ թերեւս հաւատածս Պետրոսի այդ այս ցրտեմեան առեւանք ըլլայ: Նոյն բառն կը գտնուի նաեւ Յովհ. Բի առ Աղւստի թղթին մէջ. «Նոյն ինքն անոր. Կոչեալիս ինչ խանջարրապատեալ», զի մէջ կոչեցողը լինել փառաբանելը նշուած. խնջարրապատեալ, զի քանակութիւն ընկալողը, զարգացաւ ըստ մարմնոյ, եւս (Գրք. թղթոց, էջ 82), որուն զայս Պետրոսի այն ճառին աղջնակութիւն կ'երեւայ, — Ս. Ս. Գրոց բաց ի վեր յիշուածներէն «Ի քնն (ի Մարեմայ) ԷՀ հայն կենաց ինչեւ յերկնից, զոր մարդարէն ցտաղ ձանձոր զՏա յերկն, եւ զարեւալ Յովհ ասե յերկն, եւ ի խմբէն կեցէ հայն», (308 — 75-6): «Ձգեց երկիր իցէ յորում լայն ապստիկ», (304 — 70): «Ձգուած իւրաքանչիւր փայտեւ պատէր», (307 — 95) եւս:

Ասիկ զայս տեղ մ'ի վկայութիւն կը կուտի Ս. Վարդապետի մը խօսքերն, որ բանասիրական ուրիշ տեսակետ ալ մեծ նշանակութիւն կրնան ունենալ. խօսքերն են «Մարիամ երկրի բանար ... զոր եւ ոմի ի ընդհանրի (Մեր Թիւ 1 Ձ) ի նշմարեալ, իսկ Թիւ 7՝ ոմի ընդհանրի ի նշմարեալ» Վարդապետացն ասեր (Թիւ 7՝ Գրէ), թէ Նարդոսի ապագայութիւն ճարտարագիտութիւն ինչիւն որոշ (209-211): Յօդար, ինչպէս Յարգ. Հրատարակելն ալ դիտած է, անուան են Պատմարանագրութեան: Ասկան ոմի է այն «Ընդհանրի եւ նշմարեալ զարարեցող: Հարցմանս պատասխանը ըստ գիտարին պիտի լըլլայ, ցորակ որ պարտ հրատարակածն ունինք երկու գիտնական Գաթմեանա-Յայեան Հարց ձեռքէն Սրբազան Պատմարանագրութեանց արեւորդեալն հաւատարմի մը: Բանալով այս անկն հրատարակութեան մէջ Ձ. Գարուն, եւ Գրարտի ժամանակ, ի զորեմանութեան եղող Նաղանգագիտ պատարագը, կը գտնենք հոն բառ առ բառ այսպէս «Ձգեց ինչ խանձարը ըստ ի զուրկն անմարմնութեան համեմատ թալեյն ի մեզ, եւ նորագործն աստուածապէս ճարտարապետեալ երկինք զերկիր արար» (ՎՄ. զերկիր երկին արար, ինչպէս նաեւ առ Մանգրակեւեցի): Հմմտ. Սրբազան Պատմարանագրութեանց Հայրք. Վիեննա 1897, էջ 279:

2 Ենազարց մէջ Պատմարագի Հեղինակ Կ'անուանուի Ս. Աթանաս, որ ըստ Գաթմեանի Գրական առջեւեացած են ան կարծեմը թէ Ս. Աթանասի եղած լըլլայ, ինչպէս Առդիկն խօսքերն կ'երեւայ՝ որն որ չէ թէ գրուած անուան, հայպ բառանք յառաջ կը իբրէ դեմ փ գրուած վերջն, Թեպէտ բուն Հեղինակը Գր. Նաղանա-

Ճառս կը գտնուի առ Հասարակ Ճառըն-
արաց մէջ, բայց զարմանալի խմբագրութիւն-
ներով, որ ճառաբարից սովորական է, այնպէս
որ այսօր շատ կը դժուարնայ նախնական քնա-
գիրն որդեղել: Գալուստ Յէր-Մկրտչեան 4 ձե-
ռագիր ունի առնելն էլիպսոսին Մասնեագրա-
րանին, ամէնէն այլ ճառընարաց մէջ, զորոնք
երկու խմբի կը բաժնէ, Ա խումբ (GH), որ
"պահել է անալարտ Տին գրութիւնն", իսկ
Բ խումբը կը կազմեն KW, որ "անուժ է կա-
մայական փոփոխութիւններ, կը ծառայեն,
յաւելումներ եւ այլն": Մեր Մասնեագրարանի
թիւս 1 ձեռագիրն եւ իւր նմանները՝ Գ խումբ
կ'անուանենք, որոնք իրենց պարզութեամբ,
մաքրութեամբ եւ օտար յաւելումներէ զերծ
ըլլալով — թէ եւ ոչ բոլորովին — ըստ մեզ
նախնականի նկարագիրն բաւականաչափ վրանին
կը ցոյցնեն, այնպէս որ լեզուի կողմանէ դա-
տելով, ամենեւին ընդդիմութիւն չկայ Ձ դա-
րու մէջ գասելու: Մինչ Ա խումբն այլ եւ այլ
յաւելումներով եւ խորթ աստութեամբք նախ-
նականէն Տնուցած է եւ չենք կրնար ը դարձն
յառաջ համարի:

Ահաասիկ կը դնենք գտնուածս ի համե-
մատութիւն Գ խմբին դիմաց Ա եւ Բ խմբերէ
Հաստատմ մը, որմէ յայտնի պիտի տեսնուի
Գ խմբին ընտրութիւնն:

2. մեր Մասնեագրարանի
Թիւ 1.

Բազմութիւնը քրիստո-
ստներ ժողովոցոյ արարէք
զուր(ս) զոյս տաւն, եւ
զուրս զոյս տաւն նորա-

զայտ կը շանջուի, բայց սեղն աճողն է կործնէք եթէ
արդեն Ձ գարբու. մէջ Ս. Աթմանի ընծայուած համա-
րինք, որուն առիթի կը գրասրին "Ներհայն եւ
Ներհայն" ստորագրութիւնը, թէ եւ հասարակութեան նաեւ "նա-
գիւնաշար": Բայց վերջին գտն պիտի ծառայէ իւր գրա-
թիւններով չայց, մանաւանդ որ այժմեան ձեռագրաց
մէջ "նազիւնաշար" ոչ անուան երբեք չի կրն այս Պատարագը:
1 Պետար Սեւեթ, էջ 41:

2 Այս տեսակէն մեզի ծանօթ է օրինակ մի Պե-
տարի (Հմմտ. ՀԲ. Թ. Ե. էջ 17 եւ "Բազմամաս, յոր-
գաստ, ծրարիմ եւս բառերն եւ Զարգ. Պատմ. Հին
Դար. էջ 390) եւ անտարակցոյ ասիկ եղաւ Միւնիսթի
Ալքուսի Մասնեագրարանի թիւ 13 ձեռագիրն (Հմմտ.
Գալմեմետեան՝ Թուցակ 22. Վըջ. Մանր. էջ 28) որուն
Յիշատակարանն է. "Ես Թուց. Զուր. յամբ 1775 ընդօր-
ինեցի հասարակութեամբ ի Ձ ճառաբանին ի հնագուէն
գրութեանքի ճառաբանի մը (80. վ երեսնայի) ի մ'Ա գրա-
նակալի եր աւելի ընդարեակագրոյ տեղեկութիւն մը տա-
նալ. մանաւանդ որ, ինչպիսի կը ծանուցանէ Մեծ. Հ. Գ.
Վ. Գալմեմետեան, "համամասութեամբ օրինակացն է:
Ուրիշ օրինակ մ'ալ Ա խմբին ի Ձ ճառաբանին մէջ, ուր
գործարարութիւնը միայն 224-244 տառն է կը գտնուի զոր
Առվ. կը նշանակենք: Հմմտ. Ս. Աթմանի ճառք եւս
էջ 298, Եւ. 7:

երկրեղարար է սմա նա-
ռահալ շնորհութեամբ:
Բանդի հայտ երկին եւ եր-
կը զնայն աւետաց հնէ
եւ քարոյն ծագումն փա-
ռայ ի բնիդէմ: Զան-
կալն է յայտ մեզ ըրհորն
Դասի, յորում գտն
Ատուծոյ, յերկնից յորդա-
հոս իջէք գորեգիտ ար-
բուցանէ:... Եւ եթէ բն-
գիր քան գեթորդէսն
զմաւորն սասցաք, միթէ
տխմարութեամբ ինչ զան-
նանս ապացաք: Ոչ ահա
յորմէ (2. ահայ որմէ) վնց-
թեւեան սերորդէք ի բա-
ցուստ սարսիքն, նա պա-
տար յայրին ամիսիսայ
զպի, ընդ որ (2. ահայ)
եւ առական որ բանն հիւս-
ցեալ ասէր, թէ Ձմն
երկր իցէ, յորում լոյն
պահեցի, զի ի ծայր Հաւ-
րոս փայլակեցալ, եւ ի
խաւսն արարածս ան-
ժիտ ծրարեալ. զոր եւ
մարգարն ասէ, յայտնա-
գին թէ Հանքի Հայց յեր-
կը, այսինքն զմարմն ի
Մարիամայ տաւ:

Ահա եւս զմեր քննութեամբ եւ
երկրեղարար (Ա ընդեր-
քարոյն) ի սմա միմահալ
շնորհութեամբ: Ձի ահա
երկին նայն աւետար
աւ երկիրս գոյնն եւ գեա-
գուսն փառաք ի բնիդէմ
քարոյն: Զանկալն է մեզ
այսօր ըրհորն "Դասի"
յորում գտն Ատուծոյ
յորդահոս իջէք բոքեալ
պահեգիտ արարցանէ:...
Եւ զի (Հ լուսնի դի)
առաւել քան գեթորդիսն
(Ա զգեթորդէսն) գտնու-
եալք, միթէ ահա աւե-
թեամբ ինչ զանմանս յոր-
մէ եղաք, միթէ ահա ըր-
մէ վնցթեւեան սերորդէք
ի բացուստ սարսիքն (Ա
սարսիքն հնայն) ապա-
ր ի մարս անդ որդիս ի
Հայրական ծայր բազմի:
Առաւել մարգարեական
շնորհացք բերալք (Ա բալք)
զիտելով (Հ զիտելով)
զամենայն ճարտ առեալ
ճահողարանի գործընն
ընդ վերին կապակցէն, մա-
նաւանդ զի եւս առաւել
քան գեթորդիսն գտնու-
եան պարագրեցին: Ընդ
որ եւ առական որ բանն
գործեցալ հիւսնայր (Հ
հիւսնայր գործեցալ), թէ
Ձմն երկր իցէ յորում
լոյն արարցին: Ձի ի Հայ-
րենի ծայրն որդիս (Հ լուսնի
որդիս) հաւ փայլակեցալ
եւ ի խաւսն երկրին ան-
ժիտ ծրարեալ, բառ նորին
կանխապատմութեանն, թէ
Երկր եւ ի նմանն եկցէ
Հայց եւ ի ներքոյ նորա
որդեւ հզար շրջեալ, զոր
միւս մարգարեն, յայտնա-
պէս մկնէ: թէ Հանք
Հայց յերկը, այսինքն
զմարմն իւր ի Մարիամայ
սրայ կուսն:

... Մարիամ առաւառ
զեղեցի, յորում խաւա-
րութիւն զարմանալի արար
զերկութի մի, բառ սրբոյն
Չարախոյ արեւակալար
ի մեզ ծագեալ:

Ահա եւս զմեր քննութեամբ եւ
երկրեղարար (Ա ընդեր-
քարոյն) ի սմա միմահալ
շնորհութեամբ: Ձի ահա
երկին նայն աւետար
աւ երկիրս գոյնն եւ գեա-
գուսն փառաք ի բնիդէմ
քարոյն: Զանկալն է մեզ
այսօր ըրհորն "Դասի"
յորում գտն Ատուծոյ
յորդահոս իջէք բոքեալ
պահեգիտ արարցանէ:...
Եւ զի (Հ լուսնի դի)
առաւել քան գեթորդիսն
(Ա զգեթորդէսն) գտնու-
եալք, միթէ ահա աւե-
թեամբ ինչ զանմանս յոր-
մէ եղաք, միթէ ահա ըր-
մէ վնցթեւեան սերորդէք
ի բացուստ սարսիքն (Ա
սարսիքն հնայն) ապա-
ր ի մարս անդ որդիս ի
Հայրական ծայր բազմի:
Առաւել մարգարեական
շնորհացք բերալք (Ա բալք)
զիտելով (Հ զիտելով)
զամենայն ճարտ առեալ
ճահողարանի գործընն
ընդ վերին կապակցէն, մա-
նաւանդ զի եւս առաւել
քան գեթորդիսն գտնու-
եան պարագրեցին: Ընդ
որ եւ առական որ բանն
գործեցալ հիւսնայր (Հ
հիւսնայր գործեցալ), թէ
Ձմն երկր իցէ յորում
լոյն արարցին: Ձի ի Հայ-
րենի ծայրն որդիս (Հ լուսնի
որդիս) հաւ փայլակեցալ
եւ ի խաւսն երկրին ան-
ժիտ ծրարեալ, բառ նորին
կանխապատմութեանն, թէ
Երկր եւ ի նմանն եկցէ
Հայց եւ ի ներքոյ նորա
որդեւ հզար շրջեալ, զոր
միւս մարգարեն, յայտնա-
պէս մկնէ: թէ Հանք
Հայց յերկը, այսինքն
զմարմն իւր ի Մարիամայ
սրայ կուսն:

Առջ. զի՞նչ եւ (Բ լուսնի
իս) այլ առակ արեւոր-
կայ ի մէջ առեալ արար
(Բ լուսնիսուրը) Ատուած-
անից կարգաւոր. ք ընծայն:
Ձի (Բ լուսնի դի, այլ մէ
ապաքէն անցի բառ մար-
կայն բառ) մէ ապաք-
էնք գիր ի վնցի գտար
եղան (Բ եղանք), մէ
ապաքէն անցի բառ մար-
կայն:

(Ա Հոգւոյն) տալուարե-
ցար: Եւ այս յաւետ յի-
րաւի:

Ձի զլստուած ընկալար,
զի զլստուած յաշար, զի
զլստուած ծնար, զի զլս-
տուած անցար, զի զլս-
տուած ինքնաւորեցար,
զի զլստուած իւր-իւրեք,
զի զլստուած (Ա բարձր,
զի զլստուած) գզուցի,
զի զլստուած անպարա-
զիւն ի գիրքի քա բարձր,
իւրայ երկինք աթոռ են
(Ա էին) եւ իրէն պա-
տուանդան տնջ նորա, եւ
զրեւա ի խօսութիւն (Ա իւ-
րութեան) նորա եւ ոչ եր-
կինք երկինք իւր-իւր են
տանիկ, գու (Ա զնա) բրեւ-
զգուցեցեալ (Ա գուցեալ-
բոյ) ինչ տղայ խանձար-
բազար տանէր:

ՏԻՆԱ (Ա ՄԲ նա) զի
կոյ իմ եւ ընդ այնպիսի
միջոցն կուսելոյ, ընդդ-
կարեալ (Ա ընդդ կարա-
նեալ) տարակուսան զին
(Ա տարակուսան) երանու-
թեանց ճշցեալ (Ա ճշցեալ),
զի տայ երկը որ ի փ-
նական լերին չիմանա
բազարոյ չեղի ի տանգա-
րամատակացն (Ա ան-
գարամատակացն), եւ այդ
գզուցեալ (Ա գզուցեալ)
ստանալուցին, եւ ձեռք-
որ զերկինս եւ զերկիր ա-
րարին (Ա արար), այսմ ի
մէջ անցեալ բրեւ զպո-
ր թափել ի մատուռ ըն-
դար աղկան միջ (Ա ընդ
Գ-Է) մատուցան:

Ինչպէս փոքր հաստածեա կը տեսնուի՝
Ա խումբն աւելորդ ընդմիջարկութիւններ (inter-
polation) ունի, որոնք յետադարեան գրչա-
ներու կնիքն անընթեքի կը կրեն վրանին: Ի
խմբին նկատմամբ շնոր կրնար մեր ընթերցողաց
ամփոփ գաղափար մը տալ, Հրատարակչին հա-
մամտութիւնն զնելը զանց աննշուռն պատ-
ճառաւ: Մեր թիւ 7 ձեռագիրն (B), որ ՄԻ
սէն կը սկսի Wի պէս, տեղ տեղ թէ Gի, թէ
H-ի եւ թէ մեր թիւ 1ին հետ կը միարանի,
եբեմն նաեւ շեղելով, օրինակի աղապաւ Ա խմբին
107—8 տողերն, զոր նաեւ թիւ 1ին մէջ կը
պակար. նոյնպէս Ա խմբին մէջ գտնուած շարք
է՝ «Ռ-բախ լեր Մարիամ» ներու տեղ ճիշդ
Գ խմբի նման ունի պարզապէս «Մարիամ», որ

կային միտս (B շունի «ոչ
աղապար», եւն) զի Հոգին
տալ էր առ ընդ եւ
զաւարթեամբ վերնոյն (H
էր ի ընդ եւ զաւար-
թեամբ բարբրելոյն) տա-
լուարեցար: Եւ այս յա-
ւետ յիրաւի:

Ձի զլստուած ընկա-
լար, զի զլստուած յա-
շար, զի զլստուած երկն-
ցիւր, զի զլստուած ծնար,
զի զլստուած անպարա-
զիւն ի գիրքի քա բարձր,
կրեցար (B զի զլստուած
կրեցար), զի զլստուած
սնարդի զլստուած կու-
թեալուցեցար (H կութեա-
լուցեցար) զի զլստուած
անուարեց (B յուրի) զի զլս-
տուած գզուցի, եւ որոյ
երկինք աթոռ են եւ եր-
կինք պատուանդան տնջ
նորա, եւ զրեւա ի խօս-
ութիւն նորա եւ ոչ երկինք
երկինք բուական են տա-
նիկ գու զնա իրեւ զտղայ
խանձարաբազար տանէր:

ՏԻՆԱ եւ զի՝ կոյ իմ ընդ
այնպիսի միջոցն կուսելոյ,
ընդդ կարանեալ տարա-
կուսան զին երանութեան
ճշցեալ, զի տայ երկինք, որ
ի Սինական լերին ան-
գարազ չեղի զանգարա-
մատակացն չիմանա գզու-
ցեալ տանալուցին, եւ
ձեռքն որ զերկինս եւ զեր-
կիր տարին, այսմ ի մէջ
անցեալ բրեւ զպոսանի
թափել ի մատուռ ըն-
դար աղկան միջ մա-
տուցանէ:

անշուշտ նախնականին աւելի համաձայն է՝
Ա ձեռագիրն համամատութիւնը տեսնել:

Միւսեաց Եպիսկոպոսի մեզի հասած ձա-
ռերէն երկրորդն է չորս տիեզերական սինհո-
գոսաց եւ Եփեսոսի 449ի Ժողովոյն համառոտ
պատմութիւն, որ միայն Էմիլիանի Մատնոս
գարաբի թիւ 943 (կար. 923) շառնարքին մէջ
կը գտնուի այս վերնագրով «Երանելոյն ղե-
տրոսի Միւսեաց եպիսկոպոսի Յաղագս Հաւա-
տոյ»: Թէ սուուգիա ղետրոսի վերագրելի է
ձառս, ներքին ցուցմունք ժխտական կը պա-
տասխանեն, եւ մենք ամենայն համարձակու-
թեամբ կրնանք գրականապէս վճռել թէ ոչ ոյդ
գրութիւնն ը գարէն վերջի խմբագրութիւն
մ'է: Դախ լեզուն կը ստիպէ զմեզ առ այդ, որ
ամենեւին Ձ դարու տիպ չի կրեր վրան, մա-
նաւանդ երբ համեմատենք ղետրոսի գործա-
նած ըստ բաւականին մարդոք ու պարզ Ձ դա-
րու լեզունի հետ. այսպէս «տարմարտեալ պա-
րաբարձուն ինքն նմա» (երկինք), «տարա-
կանն թուղթ», «շարայարմարութիւն», եւն,
որոնք Ձ—Ը գարերու հնչւնաբան գրիչներէ
խտուած՝ յետագայ գրերու ընտելական
ոճերն են, եւ երկրորդ՝ Աղբիւրներն, զորոնք ի
մօտոյ, իսկ պատմական աթէճքի կողմանէ նկա-
տելով ամենեւին յարգ չի կրնար ունենալ:
Վասն զի ոչ նորութիւն կ'աւանդէ մեզի, ոչ
լաւագոյն աղբիւրներ ցոյց կու տայ ի ձեռին եւ
ոչ ալ զերեւ է պատմական շուրջակիք վրիպակ-
ներէ, այնպէս որ բովանդակութեան մէջ, որ
60 տող է տպագրին մէջ, գրեթէ 4—5 ժա-
մանակագրական սխալ կը նշմարուի:

Գալով աղբիւրներուն, մենք երկու աղ-
բիւր նկատեցինք, մին կանոնադրող մէջ
գտնուած ժողովոյ կանոնաց ներածութիւններն,
եւ երկրորդ՝ Մ. Խորենացին, որոնք հետեւին
զգալապէս կը շուրջակիք: Վարը կը գնենք
ստանց համեմատութիւնն:

Վերջապէս թիւն է (Յպ. տող 239—44) «Երգ
աղեմի քիչ քիչ արեւ լուսոյ Ս. Ստուածանին, բարե-
խաւսեա առ որդի քո եւ Ստուած մեր, միշտ փրկել զմեզ
ի փորձութեն զի (ի) ձեռն քոյն հաստացեալ ժողովոյ քո
սուրբ Ստուածածնին քահանայք եւ սարկաւազներ,
ճեքք եւ երկատարդք, ուրք եւ կանոսք, կուսանք եւ
ամուսնացեալք: Եւ զտաքոսոյ տորա զՄովսէս քահանայն,
եւ զհայր նորա զՄիկիթար քահանայն զմայր նորա զՄար
Խաթուն եւ զգաւական իւր զՄիքայէլ սարկաւազն, զՄիկի-
թար սարկաւազն, եւ զքահանայ սարկաւազն զՅղեղարսն իւր
զԳրիգոր երեքն եւ զՅովհաննէսն. Ս. Ստուածածնին ինդրէ
ի քո Ստուածաբոլորդ որ յիշխեալք արմանի առեւ իւր
տեսութեանն եւ զին զզոյրմէն ըլիմէն մեզուր գրելու
յիշեա ամեն: Այս ամենաց փայ տես «Թուգիպ, էջ 49—50:

Համեմատական տախտակի Ը հատուածին դիմաց գրած ենք ի համեմատությունն կուստմոլիանո կայսեր Հրովարտակն, որ կը գտնուի առ հասարակ նիկիական ժողովոյն կանոնաց ընդարձակ խմբագրութեան վերջը այս խորագրով. “կոստմոլիանո թագաւորի ստ”

Եկամտագրությունն եւ առ ժողովուրդս,՝ ՄԵՆ.
Հ. Յ. Տաշանն հրատարակած է Հրովարտակիտ
խնայող նւթ եղած կտորը իւր հղակակ գոր-
ծոյն մէջ մեր թիւ 256 կանոնադրերն.¹ Աշգի-
տուղեն ունէիք նաեւ մեր թիւ 58 կանոնա-
գիրքն.

Պատրիս. էջ 39 տող 1—10:

Երկնահայրը եւ աստուածաբանը
 մտադի որ Ի նեկիս եղեալ զման
 Իորոքս Ի կոստանդնուսն թա
 զաւարտ: Ձեկն շէք օւն զբացի
 ինչ ուրաքս Սուրբիկ Կոստանդնու
 նէր, զման յոր զոգոզ եղեալ աղա
 զմա Ս. Հռուդի, տաղմարտաբա
 զարարաբարնն ինքն իման: Եւ լու
 անաւորքն զգնէլոցն աստուածասո
 ջման կանուաւ որ Եբրուսաղէմ
 Ի Կոնկուս Սաղաբինոս, Ի
 Էւզովմ Զուլիսոս, յԱշխարհորի
 Աշխարհորի, յԱնտարի եւ ա
 տալիսոս, Ի կոստանդնուսաղա
 զմա Աշխարհորի, Ի Հայ
 Ս. Գրեգոր:

Հրովադտակ Գոստանդիանոսի:

Գլխին հաւատալին ժողովոյն Ներ-
քայ իշխանութիւն Պապոսին (Բե-
ն Պոսոսին), եւ Եւրոպական փա-
ռաւորաց եւ լուսաւորաց... ԻՆՆԵ-
... մայրաքաղաքին Բիւթիանա-
... լոյ եղաւ հաւատա... Այս եւ
... աւատը զօր եղին Ս. Հաւրն յա-
... րը Լուս Եւրոպ ճայհայտեանա-
... րին Եւրոպ յաւոյն Ե Ուրին Ա-
... րին... զօր դատապարտեցին ի
... իկիպ թաղապէն իբրեւ ժողովեալ
... եղեակապառ Երօր

Төр. А. д/б. 175-8:

[illegible]

Թէ գրութեանս այս սողերը միայն խորնացրին չին քաղուած, այլ եւ զստանդիտնոսի՝ «առ. եպիսկոպոսանս», Հրովարտակէն, ակնեբեւ է. վասն զի վարդապետականին մէջ բառական ոչ միայն ասոր Տէառ նշոյն է, այլ եւ արեւոյ որ Նիկիոյ ժողովոյն ժամանակի ի Հռոմ գնացիւնս կը դնէ մինչ զեռ խորնանցոյ ժող. Սեղեբեսարոս (314—35) նշանակուած է: Արդ ուսկից ծագած է՝ «Եւլիոսի», անունն: Ըստ մեզ ուրիշ կեդրով ան Տնարին է մեկնել, բայց եթէ ըսելով թէ այն զստանդիտնոսին Հրովարտակի մըն է՝ «Գլուխ հաստոյն ժողովոյն Նիկիայ, իշխանութիւնս գաղովնի եւ Եւլիանոսի» փառաւորաց եւ լուսաւորաց, խօսքերն արեւադգտած է առջեւի օրինակին մէջ, որով՝ «Եւլիանոսն», չըբան է՝ «Եւլիոսի», այլազգ անՏնար է. վասն զի Եւլիոս Բաճանայապետս վարած է իշխանութիւնս 337—352, եւ Նիկիոյ ժողովն տոնի ունեցան 335ին:

Աւելի աչքի զարնող է Կ.Պոլսոյ եւ մասնաւոր Նիքիտոսի ժողովոց Պատմութիւնն, որ բոլորովին օրինականած է կանոնագրոց մէջ գտնուած սոյն ժողովոց կանոնաց ներածութեանն: Իսկ ժողովական Հարց զինաստիճանականութեան առնուած են նոյնպէս խորհանցիէն: Այս ատարի զէմ առ զէմ համեմատութիւնն: Երբ թիւ 256 ձեռագրեւն, աւելեւիս ունէիք նաեւ թիւ 58 ձեռագիրն:

1 Հմմտ. «Արարած զՈրդին Աստուծոյ գաւանճեր, որ
Թէեւ խորհնացոյ քով ալ կը գտնուի, բայց չունի խորհ-
նացին «Որդին Աստուծոյ»:

[illegible]

Ներածութիւն Կանոնաց
Գ. Պոլսոյ ժողովոյն. Թղ.
57ա.

Յնոս քոյոյ բաշտողն
ստեղծութեանս արարեալ իմանայ
(ըստ թիւի 58. յօր. Թաղապա-
տեան) Գեորգի Թեոքրիստի
անունն անտես թաղապարի,
երեսեցաւ այդ Տ-ի վերին
անունն, եւ զայն իմաց չէ գիտի
ուսուրի, եւ ոչ չէ Լէրե եւ
Սիւրբայ եւ Բեկեւեկ տեղեր,
այլ տեսող կըսէ թիւնքն (Լուս-
նայ թագին ի Կոստանդնու-
նուսդանի կայսրականոց
ՃԾԾ. Գրաւորութիւնն թիւ-
նն հոգեւոր անուններն):
Խոսք. Գ. յը. Աշ Տեր
խոստանութիւն (Եւստակիոս)
չէլաքին տալքը, եւ ոչ
քաղաքացիքը, եւ ոչ գա-
ւառաւորքն թիւք Լուս եւ թիւք
Սիւրբայ, այլ տեսող յԱշ-
տապանք բնութիւնն, եւ
տաղանթն եւ Ծառայ եւ
պաշտանայ, եւ աղաւթն
նն, եւ ոչ Թիւնքն ան-
ունն, այլ... Դա մեզ պիտի
Հնա Կաթայ, Կեղահատիւն
Կոստանդնուս քաղաքի
Տիմոթէոս Ագեթանոս
թիւք, Մեկեմուս Անտիոք-
քան, Կիւրղոս Երան-
տալիքը եւն (Երեմե-
ս Լէւիոյց), քոջ թագու-
նայութիւն Միսանգիւս եւ
գաղմարի Հաքմարտան:

Ներածութիւն Գանոնաց
Ծփեստոսի ժողովոյն. Թղ.
111թ-112ա.

Ազատ յառաւորութիւնը Իսկ յառաւոր (ըստ ԹԻԼ
դռնի այլ (Թերեւեւ ազդեղին 58. յօր. յաւաւր) փոքր

1 8m. gwh 42 850:

Գ 2Է ազգրիւ մասին տե՛ս Յուլյան 69 268—75 :

Սա (Պետրոս) եւ բազում՝ ճառս գեղեցիկ յօրինումածով եւ ներքող պանծալի ի ծնունդն փրկչին, եւ յամենօրհնեալ Մայր նորա ի Ս. Ստուածածինն,¹ տեսած էր անձամբ կամ կարգացած սոյն ճառերն, թէ Օրպէնանէն ծանօթ էր իրեն. նոյնպէս Հ. Ալէշան երբ Գովեստն ի Ս. Կոյսն յիշելէն հաքը կ'ըսէ. «Եւ քանի մը կոտորը ուրիշ ճառից»,² չենք գիտեր:

Յակոբ Ա. Ակնեցի կը յիշէ Պետրոսի Աւետմանի վրայ դրած ներքողեան մը սա խօսքերով. «Պետրոս Սիւնեաց եպիսկոպոսն զլատուկ իմն ներքողեան յօրհնեալ է վասն պատուոյ աւուրն աւետմանն»³ թէ այսու նոր գրութիւն մը թէ «Գովեստն ի Ս. Կոյսն, կ'ուզէ յիշեցնել, նոյնպէս չենք գիտեր. բայց յամենայն դէպս նշանակալից պիտի ըլլայ եթէ այսու Չեռագրի մը մէջ սոյն ճառի»⁴ «Աւետման» խորագրի մ'անկարելի:

(ՄԱՐՏԻԱԸ ԳԼԱՆՔԻՄ)

* Ն. Ա.



ՔՆՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՄԵՄԱՑՈՒԹԻՒՆ ԵԶՆԿԱՅ ՆՈՐԱԳԻՒՆՑ ԶԵՌԱԳՐԻՒՆ

Կազմեցին

Գ. Տ. ՄԿՐՏՉԵԱՆ ԵՒ Հ. Յ. ԱՅՄԱՌԵԱՆ

Բ.

ՀԱՆԳՈՒՄՆԵ ՀԱՄԵՄԱՑՈՒԹԵԱՆ ԶԵՌԱԳՐԻՒՆ ԸՆԴ ՅՊՈՒՐԻՆ

Եզնկայ ձեռագիրը տպագրին հետ համեմատելու ժամանակ գործածած ենք ղ նենտիկի ՌՄՀԵ թուականի տպագրութիւնը. այս թուականով Եզնկայ քանի մը տպագրութիւններ ելած են ղ նենտիկի Միաբանութեան տպարանէն՝ տարբեր տարբեր տարիներ, որոնք իւրաքանչիւրը բոլորովին տարբեր տպագրութիւն է. բայց որովհետեւ հրատարակչները աշխատած են այդ զանազան տպագրութիւնները բոլորովին նոյն ձևով գուր գտնել, ուստի անկարելի էր մեզ որեւիցէ նշանով որոշել թէ որ տպագրութիւնն է մեր ունեցածն ու գործածածը. ուստի կը բաւականանանք միայն ՌՄՀԵ թուականը որոշելով:

¹ Պատմ. Հայոց Բ. էջ 222:

² Հայաստանի մ. Ա. 68:

³ Ղէմ հատարց, Գ. Գ. 1738, էջ 640:

Յարողք գլխուն մէջ ձեռագիրն եւ յիշեալ տպագրին ունեցած տարբերութիւնները ամենայն ըծախնդրութեամբ եւ ամենայն խղճմտութեամբ նշանակած ենք, առանց բան մը զանց ընելու. Համեմատութեան ժամանակ սակայն ներկայացան խումբ մը այնպիսի տարբերութիւններ, որ ամէն անգամ առանձին առանձին նշանակել աւելորդ ծանրաբեռնութիւն համարելով, բաւականացանք միայն այստեղ ընդհանրապէս յիշելով:

1. Չեռագրին մէջ գրքերու եւ գլուխներու կամ հատուածներու բաժանում չկայ. այս բանը պարզապէս հրատարակչներու կողմէն է աւելցուած, ինչպէս կը յիշուի տպագրին սկիզբը գրուած համառօտ «Գեղարուստ» մէջ. «Եւ զանոյժաւոր զմիահետ գրչագիրն արարաք ի գիրս եւ ի գլուխս»:

2. Չեռագրին մէջ առհասարակ է եւ է տառերուն տարբերութիւնը պարզ չէ. ուստի շատ տեղ եւ ուր կարծուածը կրնայ եւ ուր ալ գրուած համարուիլ եւ ընդհանրապէս. այս միտութիւնը ամէն անգամ նշանակել աւելորդ համարեցինք:

3. Չեռագրական տարբերութեանց մէջ ի նկատի չենք առած «Եւ» շարկապին գրութեան եղանակը, թէ արդեօք միատառ «Ե» ձեւով է գրուած, թէ երկատառ եւ:

4. Յաճախ կամ գրեթէ միշտ բառերն անանջատ գրուած են ձեռագրին մէջ, այս կէտն եւս նշանակել ամէն անգամ՝ աւելորդ կարծեցինք:

5. Անտագրութիւնը, ինչպէս յայտնի է, ձեռագրաց մէջ որոշ կանոնի մը կամ գրութեան մը առի չի մաներ առհասարակ. այսպէս է եւ մեր ձեռագրին մէջ. ուստի այս եւս նշանակել զանց ըրինք:

6. Չեռագրին մէջ յատուկ յապաւումներ չառ կան. ինչպ. հօւ, փոխանակ ըսելու «Հայելո» կամ հօւել, փոխանակ գրելու «Հայելոյ». այս պակասանքը նշանակած չենք:

7. Չենք նշանակած նոյնպէս աւելորդ անգիր բերու. կիրառութիւնը, այսպէս չէր ընդհանրապէս փոխանակ «չմշտնջնաւոր»:

8. Չենք նշանակած պատիւները, որ քիչ անգամ գործածուած են ձեռագրին մէջ:

9. Չեռագրին մէջ օ ձայնի տեղ առհասարակ առ է գրուած. այս տարբերութիւնը նշանակած չենք. բայց ուր որ օ պատահի փոխանակ առ գրութեան, նշանակած ենք: